

УДК 631.1

І.В.Дерій,

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ РІЗНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ НА БАЗІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розглянуто теоретичні засади ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм, з'ясовано особливості формування показників ефективності, обґрунтовано основні напрями вдосконалення економічних відносин у сільському господарстві. Розроблено перспективні параметри розвитку сільськогосподарських підприємств.

Рассмотрены теоретические основы эффективности функционирования сельскохозяйственных предприятий разных организационно-правовых форм, определены особенности формирования показателей эффективности, обоснованы основные направления усовершенствования экономических отношений в сельском хозяйстве. Разработаны перспективные параметры развития сельскохозяйственных предприятий.

The theoretical foundations of effectiveness of agricultural enterprises of different legal organizational forms are considered. The peculiarities of the efficiency indexes on agricultural enterprises are figured out. The main liner for the enhancement of economic relation in agriculture. The ways of providing stable social and economic conditions of the efficient agricultural enterprises are analyzed. Perspective parameters of agricultural enterprises.

Ключові слова: організаційно-правова форма господарювання, аграрне підприємство, сільськогосподарська продукція.

Трансформація національної економіки призвела до урізноманітнення організаційно-правових форм сільськогосподарського землекористування, які разом з формами власності становлять інституціональний каркас сільськогосподарського виробництва. Сьогодні проблема полягає у виборі саме тієї організаційно-правової форми господарювання, яка дасть можливість найефективніше використовувати ресурсну базу і забезпечувати розширене відтворення виробничих потужностей [1, с.10].

Вивченням проблеми впровадження ефективних організаційно-правових форм сільськогосподарського користування займалися ще представники наукового соціалізму, наприклад, М.Бухарін, що розглядав її в контексті збереження основних атрибутів товарного виробництва при максимальній участі трудового селянства в розподілі результатів власної праці і ліквідації майнового розшарування [2].

У результаті реалізації аграрної реформи в нашій країні створено нові форми недержавних сільськогосподарських підприємств: господарські товариства, приватні підприємства, фермерські господарства, сільськогосподарські виробничі кооперативи. Теоретичні, методологічні й практичні аспекти зростання ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм досліджуються у працях вітчизняних вчених В.Месея-Веселяка [3], О.Онищенка, М.Янківка [4]. У працях П.Гайдуцького, Л.Жлуховської, В.Сапича, Л.Антіпової, Т.Ковальчук, М.Щурика, П.Юхименка та ін. розглядаються сильні та слабкі сторони основних організаційно-правових форм господарювання в аграрній сфері, найбільшою резонансністю виділяються підходи до інституціоналізації системи орендних відносин, трансформації колишніх КСП, механізмів підтримки особистих селянських господарств.

Впродовж кількох останніх років відбулося значне поліпшення соціально-економічних умов розвитку сільськогосподарських підприємств незалежно від організаційно-правової форми. Ці зміни відбулися внаслідок позитивної цінової політики, в тому числі і на світовому ринку. Але доходи більшості сільськогосподарських підприємств усіх організаційно-правових форм залишаються недостатніми для забезпечення інноваційного шляху розвитку. Зменшується кількість сільськогосподарських підприємств, погіршуються якісні показники їх забезпеченості основними видами ресурсів. Спрощується структура посівних площ, у якій занадто велику питому вагу мають зернові культури та ріпак, скорочується поголів'я великої рогатої худоби. Основними постачальниками сільськогосподарських продуктів на ринок є домашні господарства.

Мета статті – розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм на основі вдосконалення організаційно-економічного механізму їх функціонування.

За останнє десятиліття в Україні спостерігаємо загальну тенденцію до збільшення високими темпами кількості господарств населення, а кількість сільськогосподарських підприємств збільшується значно меншими темпами. Господарства населення володіють переважно більшістю сільськогосподарських угідь, мають найвищу питому вагу валової продукції в загальних обсягах продукції сільського господарства, їхня продукція має високий попит через низький рівень використання препаратів захисту рослин та мінеральних добрив. Дана тенденція свідчить про подальше подрібнення землекористувань і землеволодінь, руйнацію цілісних земельних масивів, згортання традиційних та науково обґрунтованих атрибутів невиснажливого землекористування (сівозмін, парів, безплужного обробітку ґрунту), натуралізація ведення сільськогосподарського виробництва.

Кількість сільськогосподарських підприємств має більшу тенденцію до збільшення у регіонах, де обласними центрами є крупні міські агломерації, що створює значні можливості для збуту продукції, існує висока ймовірність укладання вигідних контрактів із переробними підприємствами, супермаркетами та приватними підприємствами.

У Чернівецькій області, яка відноситься до Карпатського економічного регіону, знаходиться значна кількість одноосібних господарств – 176,6 тис. Причиною цього є те, що саме в західних регіонах найперше почали проявлятися стагнаційні процеси в розвитку колгоспів і радгоспів, що призвело до їх поступової руйнації, в кращому випадку – трансформації у мобільніші організаційно-правові форми або розпаду на дрібні господарства. Все це змушувало населення, що втрачало роботу, ставати господарями земель, які були ними отримані для ведення сільськогосподарського виробництва, тим більше, що в західних областях у господарській діяльності колгоспників і радгоспників завжди був присутній приватницький ухил, що проявлялось у веденні ними домашнього господарства та утриманні присадибних ділянок.

ЕКОНОМІКА АГРАРНОГО СЕКТОРА

Саме тому адаптація до різкої зміни середовища ведення сільського господарства в цьому регіоні відбулося менш болісно, що позначилося на динаміці створення одноосібних господарств.

Сільськогосподарські підприємства відрізняються від особистих селянських господарств тим, що їх господарська діяльність спрямована на одержання прибутку незалежно від їх організаційно-правової форми.

У Чернівецькій області найбільш поширеною організаційно-правовою формою недержавних сільськогосподарських підприємств є фермерські господарства (табл. 1). Серед великих сільськогосподарських підприємств виділяються господарські товариства, приватні підприємства. У найближчій перспективі ефективність їх функціонування визначатиме кон'юнктуру ринків агропродовольчої продукції й виробничо-економічну структуру сільськогосподарського виробництва.

Таблиця 1

*Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання по містах та районах Чернівецької області у 2010 році**

Міста, райони	Усього	У тому числі					підприємства інших форм господарювання
		господарські товариства	приватні підприємства ^а	виробничі кооперативи	фермерські господарства ^а	державні підприємства ^а	
райони							
Вижницький	89	4	3	1	81	-	-
Герцаївський	9	5	-	1	2	1	-
Глибоцький	59	5	1	1	52	-	-
Заставнівський	73	9	4	-	58	-	-
Кельменецький	72	10	1	2	56	-	3
Кіцманський	192	25	15	5	145	-	2
Новоселецький	163	16	10	3	131	-	3
Путильський	46	1	6	1	38	-	-
Сокирянський	86	12	32	1	39	-	2
Сторожинецький	79	14	3	2	57	1	2
Хотинський	131	7	11	-	111	1	1
міста							
Чернівці	9	4	1	1	2	1	-
Новодністровськ	1	1	-	-	-	-	-
Чернівецька область	1009	113	87	18	772	6	13

*Станом на 1 липня 2010 року; За даними головного управління статистики у Чернівецькій області

Виходячи з даних табл. 1, найбільше сільськогосподарських підприємств знаходиться у Кіцманському, Новоселицькому та Хотинському районах. Це спричинено наявністю великої кількості ріллі, рівнинною територією та сприятливим кліматом. У гірських районах (Вижницький, Путильський, Сторожинецький) аграрних підприємств значно менше й основою сільськогосподарського виробництва є галузь тваринництва. Найменше сільськогосподарських підприємств у депресивному Герцаївському районі.

Аналізуючи динаміку діючих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві Чернівецької області (рис. 1), бачимо, що найбільше зростання кількості фермерських господарств, що займають основну питому вагу серед

усіх організаційно-правових форм, припадає на кризовий 2008 та 2009 роки. У свою чергу, кількість виробничих кооперативів та господарських товариств за період з 2003 по 2011 роки помітно зменшилась. При цьому незначними темпами зростає кількість приватних аграрних підприємств, тобто тенденція свідчить про перехід до індивідуального ведення господарства та одноосібної зацікавленості у досягненні бажаних результатів та відповідальності за можливість зазнати збитків.

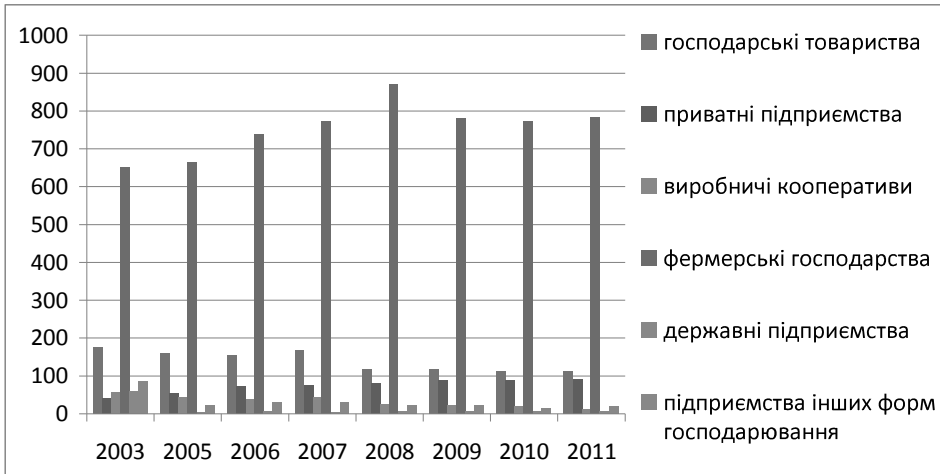

Рис. 1. Динаміка діючих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві Чернівецької області*

*Станом на 1 липня 2011 року; за даними головного управління статистики у Чернівецькій області

Динаміку змін у структурі валової сільськогосподарської продукції Чернівецької області можна побачити, виходячи з даних рис. 2, де обсяг валової продукції господарств населення, починаючи з 2000 року, має чітку зростаючу тенденцію, в той час як сільськогосподарські підприємства, особливо з 2002 по 2005 роки, мають тенденцію до зменшення виробництва. Зокрема, у 2003 році сільгосп підприємствами області було вироблено валової продукції лише 12% у відношенні до 1990 року, в той час як господарствами населення було забезпечено 132, 5%. Починаючи з 2006 року, тенденцію до зростання виробництва мають як сільськогосподарські підприємства, так і господарства населення. Однак перспективи розвитку галузі можуть пов'язуватися лише з розвитком сільськогосподарських підприємств усіх організаційно-правових форм та завоюванням ними значної частини ринку сільськогосподарської продукції.

Відмінністю між домашніми господарствами і сільськогосподарськими підприємствами є мета господарської діяльності у підприємств – отримання прибутку. Сільськогосподарські підприємства формують свою виробничу структуру відповідно до попиту на їхню продукцію, наявності спеціалістів з організації виробництва, обсягу матеріальних і фінансових ресурсів.

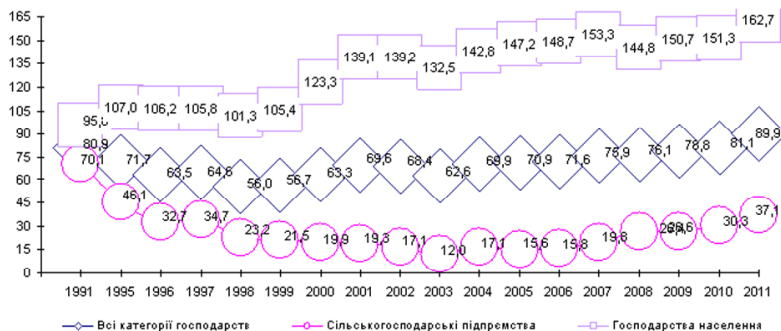

Рис. 2. Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства Чернівецької області

*У відсотках до 1990 року; за даними головного управління статистики у Чернівецькій області

За даними табл. 2, домашні господарства Чернівецької області забезпечують в середньому близько 80% ринку сільськогосподарської продукції. Виходячи з таких даних, можемо сказати, що соціальна, економічна, технологічна ефективність сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм складається в процесі взаємодії з сектором домашніх господарств, бо саме вони формують попит на продовольчі товари й сільськогосподарську продукцію, а також рівень цін.

Таблиця 2

Випуск продукції у сільському господарстві у фактичних цінах; мільйонів гривень

Випуск продукції	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2000 у відношенні до 2011, %
Нефінансові корпорації та сектор загальнодержавного управління	220,3	279,8	392,8	717,2	667,3	876,0	1258,1	17,5
Домашні господарства	873,3	1575,9	2032,8	2235,9	2337,7	2907,0	5835,7	14,1
Усього	1093,6	1855,7	2425,6	2953,1	3005,0	3783,0	7093,8	14,7
У відсотках до підсумку								
Нефінансові корпорації та сектор загальнодержавного управління	20,1	15,1	16,2	24,3	22,2	23,2	17,7	113,6
Домашні господарства	79,9	84,9	83,8	75,7	77,8	76,8	82,3	97,1
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	x

Важливим чинником підвищення ефективності аграрних підприємств різних організаційно-правових форм є рівень їх концентрації. Майже 40% підприємств від загальної кількості користуються угіддями розміром до 5 га, що свідчить про значну розпорошеність землеволодінь. Як показує практика, ступінь взаємозв'язку між рівнем концентрації сільськогосподарського виробництва та його прибутковістю – чим більша площа сільськогосподарських угідь, тим більший розмір прибутку в розрахунку на 1 га землі. Тому важливим є укрупнення та об'єднання малих підприємств для досягнення кращих результатів їх господарської діяльності.

У сучасних умовах труднощі ведення господарсько-фінансової діяльності відчувають підприємства всіх організаційно-правових форм. Підтримувати певний рівень прибутковості виробництва сільськогосподарським підприємствам вдається за рахунок відмови від розвитку збиткової галузі тваринництва і збиткових видів продукції рослинництва та концентрації ресурсів на виробництві зернових культур. Така тактика допомагає їм вижити у складних соціально-економічних умовах, але у стратегічному сенсі її не можна вважати раціональною. Однією з негативних сторін ефективного функціонування аграрних підприємств є недостатнє використання організаційного потенціалу підприємств внаслідок невисокого рівня менеджменту, низького рівня інтенсифікації виробництва, врожайності сільськогосподарських культур, продуктивності тварин. Саме тому особливе значення в удосконаленні організаційно-економічного механізму розвитку сільськогосподарських підприємств має поліпшення управління, вдосконалення міжгалузевих відносин, розвиток ринкової інфраструктури [5, с.15].

Проведений аналіз не дає змоги дати однозначну відповідь на запитання щодо адаптаційних можливостей сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм та їх реалізації. Більша частина господарських товариств, приватних підприємств, виробничих кооперативів не в змозі підтримувати достатній рівень прибутковості, про це свідчить рівень і динаміка показників економічної ефективності. Загальний технологічний рівень виробництва в сільськогосподарських підприємствах усіх організаційно-правових форм не дає їм можливості успішно конкурувати з іноземними товаровиробниками.

Утворення в агропромисловому комплексі різноманітних форм інтегрованих корпоративних структур сприятиме поліпшенню управління ним як на регіональному, так і на національному рівнях. Це забезпечить ефективніше використання коштів, які виділяються з державного бюджету для підтримки сільських товаровиробників, реалізацію великих бізнес-проектів, в яких зацікавлені вітчизняні та зарубіжні інвестори. Значне скорочення об'єктів управління в агропромисловому комплексі зумовить зниження економічних ризиків, дасть змогу ефективніше впливати на динаміку цін на сільськогосподарські товари, регулювати темпи інфляції у країні.

Список використаних джерел:

1. Крисак А.І. Актуальні проблеми розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарського землекористування / А.І.Крисак // Агросвіт. – 2008. - №3. – С.10-17.
2. Бухарин Н. И. Избранные произведения / Предисл., коммент. С.Л.Леонова. – М.: Экономика, 1990. – 542 с.
3. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток та ефективність організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві України / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2004. - №11. – С. 19 – 24.
4. Янків М.Д. Організаційно-економічні механізми розвитку і функціонування АПК України: монографія / М. Д. Янків. – Львів: Коопосвіта, 2000. – 450 с.
5. Онисько С. М., Лавренюк Н. М. Ефективність сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм / С. М. Онисько, Н. М. Лавренюк // Економіка АПК. – 2010. - №8. – С.10-16.